

CACIQUISME I RESPOSTA SOCIAL A HORTA DE SANT JOAN

DAVID TORMO BENAVENT

A principis de segle XX, el caciquisme era un dels trets característics del món rural. L'autor aprofundeix en el tema a partir del cas d'Horta de Sant Joan, on la indignació de la població per les irregularitats en les llistes electorals provocà l'assalt a l'Ajuntament el 30 de juliol del 1919. L'article posa de manifest que, més enllà de la manipulació dels vots, hi havia l'enfrontament entre el poder liberal dominant i la força republicana, a qui s'adjudicà l'autoria dels fets.

La segona dècada del segle XX marcava la fi del sistema de la Restauració. La recuperació dels sectors republicans al món urbà i l'aparició del regionalisme com a força dominant a Catalunya va marginalitzar el domini dels partits dinàstics als districtes electorals rurals.

Un d'aquests districtes era el de Roquetes, format per divuit poblacions de les comarques del Montsià, el Baix Ebre i la Terra Alta. Des de principis de segle el districte s'havia convertit en un feu liberal, primer amb López Puigcerver, diputat entre 1898 i 1905, i després amb Kindelán de la Torre, que ho va ser entre 1910 i 1923.

La presència liberal, fos quin fos el torn governamental, i les relacions del candidat amb la xarxa caciquil local, l'anomenat «movimiento de alcaldes», dibuixa un districte manejable; però el fet que sempre es va haver de concórrer a la lluita electoral, fent impossible l'aplicació de l'article 29, ens permet pensar en l'existència d'una infraestructura opositora.

EL PANORAMA POLÍTIC DEL 1918

Les eleccions de 1918 no van ser una excepció ja que en aquella ocasió van ser tres les forces que es van disputar l'acta parlamentària. A la candidatura liberal i la republicana, fruit de la influència del marcel·linisme, calia sumar la del regionalisme. Aquests últims formaven part del govern de García Prieto amb dues carteres ministerials i la convocatòria electoral havia de servir per millorar la seva presència parlamentària. És per això que van presentar candidatures a bona part dels districtes catalans.

La candidatura regionalista va encendre la lluita electoral al districte: la seva presència al govern i el control de la Mancomunitat van dividir el «movimiento de alcaldes» entre els que continuaven al costat de Kindelán i els que defensaven Ripoll, el candidat regionalista.

Els resultats de la campanya, tot i la seva bel·ligerància, no van canviar res i Kindelán va renovar la seva acta. Si hi va haver, però, repercussions en l'entrellat caciquil del districte. Els alcaldes que havien recolzat Ripoll van veure com les bases del seu poder quedaven tocades i com l'oposició republicana no deixava passar l'ocasió. Un dels municipis afectats va ser Horta de Sant Joan, on la victòria regionalista va ser absoluta i on el secretari municipal, membre de la família dominant a la població, els Terrats, havia estat l'apoderat regionalista.

El fracàs del govern de García Prieto i la convocatòria de noves eleccions el juny de 1919 va tornar a mobilitzar les forces polítiques del districte que, sense la presència d'un candidat regionalista, afavorien la reconstrucció del «movimiento de alcaldes». L'única oposició era la republicana que, tot i ser novament derrotada, assolí el seu sostre electoral i guanyà a moltes de les poblacions que l'any anterior s'havien acostat al regionalisme.

Horta va ser una de les poblacions on el vot republicà va créixer considerablement, fins al punt d'empatar amb els liberals, tot i que la presència d'entitats republicanes era recent. La primera que podem documentar apareix el 1916 lligada al marcel·linisme i donarà lloc al Centro Autonomista Republicano. El

novembre de 1918 membres de l'entitat denunciaven a la premsa republicana la transformació dels seus estatuts i la intromissió al seu si d'elements de caire clerical. Sense descartar que els tradicionalistes, força molt arrelada al territori, fossin els responsables d'aquests canvis, cal apuntar la possibilitat que es tractés d'elements propers al regionalisme; més si tenim en compte les aliances electorals entre uns i altres en aquest període.

A banda existien a la població dues entitats més lligades al republicanisme: el Centro Obrero Hortense, legalitzat l'abril de 1918, i el Centro Unión de Labradores, que ja funcionava el setembre d'aquell any.

Aquesta creixent presència republicana també es fa notar a la premsa, on ja des del 1917 van apareixent cartes de denúncia contra el caciquisme local; contra la família Terrats, com a representant d'aquesta força; i contra el secretari municipal, José Terrats, per la seva posició dins del poder municipal i pels seus antecedents familiars. Amb la desfeta electoral del regionalisme aquestes denúncies augmentaran, així com també ho farà el seu to.

Els resultats de les eleccions de 1919 suposaren un nou element de confiança per als republicans locals i un senyal d'alarma pel poder municipal. Aquesta situació –la voluntat d'ambdós sectors de fer valer la seva força, una legitimitada per les urnes i l'altra pel control dels poders fàctics, i la violència imperant a tot el territori com a via per solucionar els problemes– va dur als fets del 30 de juliol.

La primera notícia sobre els fets va ser recollida per la premsa provincial vinculada a liberals i tradicionalistes. Les notícies publicades relataven l'assalt a l'Ajuntament i l'agressió a les forces d'ordre públic que el defensaven, a l'alcalde, Onofre Godés, i al secretari municipal, que va ser perseguit i apallissat per la multitud fins donar-lo per mort. La mateixa premsa també apuntava les raons de l'assalt, desavinences electorals; i els principals responsables: el Centro Obrero Hortense i el Centro Unión de Labradores, representats pel metge i el notari locals, Vicente Loscos i Aurelio Prada.

Entre la premsa de l'oposició, regionalista i republicana només els regionalistes van fer una lectura crítica dels fets denunciant la possibilitat que es repetissin a d'altres poblacions de la província davant les pressions caciquils.

La resta de la premsa no farà cap anàlisi dels fets i es limitarà a informar, a través de breus, de l'evolució de l'acció judicial a Horta. Aquesta era una forma més de condemnar els actes i de mostrar a l'opinió pública, la gent d'ordre, que a la província la justícia no deixava escapar a aquells que subvertien l'ordre establert.

MOTIUS DE L'ASSALT A L'AJUNTAMENT

Les reclamacions electorals que comentava la premsa es concreten en la demanda de revisió del cens electoral per tal d'incloure una sèrie de noms que correspondrien a potencials votants republicans. Tot i que la mateixa premsa informa de l'acceptació d'aquesta llista de noms, després d'una sèrie de rectificacions de forma per part del sol·licitant, possiblement Vicente Loscos, allò que no diu és que l'anunci d'aquests defectes i l'acceptació de la llista s'havien fet fora del termini marcat pel reial decret que ordenava la revisió.

Possiblement fou aquesta jugada política, de la qual l'oposició era conscient, la que va encendre els ànims de la població davant una nova burla dels estaments caciquils, personificats pel secretari municipal, per la qual cosa es va exigir la seva destitució.

La consciència d'aquesta maniobra i l'organització d'una resposta sembla clara quan la mateixa premsa liberal informa d'una reunió celebrada pels elements republicans la nit anterior als fets. D'igual manera queda clara la por a una reacció violenta quan el mateix dia dels fets l'alcalde convoca a l'Ajun-

El carrer de l'Hospital a Horta de Sant Joan, el 1913.

tament la Guàrdia Civil de la localitat i els guardes municipals davant possibles alteracions de l'ordre. És a dir, ambdues parts es coneixien prou bé i eren conscients del que podia passar. L'assalt a l'Ajuntament no va ser una sorpresa, tot i que és possible que els detentors del poder confiessin en la capacitat de persuasió de les forces d'ordre públic.

No creiem, per tant, que les causes aduïdes per la premsa liberal—la reclamació de modificacions en les llistes del cens electoral— fossin la causa real dels fets del 30 de juliol. És molt probable que aquest fos el detonant, però si la situació del republicanisme local hagués estat una altra les protestes, possiblement, no haurien anat més enllà dels comentaris personals i d'un profund sentiment d'impotència davant del poder establert, com passava a d'altres poblacions.

El juliol de 1919 els republicans d'Horta es creien amb prou força per posar fi a aquella situació i José Terrats, que al llarg dels anys s'havia convertit en el representant d'aquelles injustícies, va concentrar l'odi i la ràbia acumulats durant tant de temps.

La reacció de les autoritats, tot i les cruents agressions que denunciava la premsa, va ser ràpida. El mateix dia Onofre Godés enviava un informe dels fets al governador civil. Dos dies després, s'enviava una nova comunicació per demanar el tancament del Centro Obrero Hortense, del Centro Unión de Labradores i del café d'Antonio Altés. Ambdues entitats eren considerades les

responsables de l'assalt i el café del tercer era el lloc on se celebraven les reunions, tot i que no sabem si el tancament va ser efectiu.

A banda d'aquestes peticions des del poder municipal l'acció judicial va arribar des de l'exterior, en la persona d'un jutge militar per instruir les diligències sobre el cas i coordinar les detencions. El fet que part de les víctimes de l'agressió fossin agents de la Guàrdia Civil donava potestat en el cas a la justícia militar.

Entre el 2 i el 13 d'agost es van practicar nombroses detencions, la majoria de les quals es van fer entre socis de les dues entitats acusades d'organitzar l'assalt. Un cop finalitzades i atès el seu nombre, que feia impossible la reclusió a la presó municipal, el dia 13 va començar el trasllat dels detinguts a Tarragona en un degoteig continuat que es va allargar fins al 19 d'agost; quan trobem a la presó de Pilats prop de trenta veïns d'Horta.

Entre l'assalt a l'Ajuntament i la celebració del consell de guerra es van produir un bon nombre de canvis a la població. No cal dir que l'empresonament de tants veïns, entre els quals hi havia el metge titular i el notari, com també destacats membres de les entitats involucrades en els fets, havia de transformar, per força, el desenvolupament de la vida diària de la població i més concretament de les famílies dels detinguts. La majoria d'ells eren pagesos que tenien en la terra l'única font d'ingressos, amb la qual cosa la principal força de treball

La plaça de la vila a Horta de Sant Joan el 1913.

en aquell món agrari, on els mesos de la tardor eren els de la collita, restava empresonada lluny de casa. A més d'això l'assalt també va tenir repercussions polítiques ja que va significar la marxa de la població del secretari José Terrats, que no hi tornà, i, el mes de novembre, la mort d'Onofre Godés, que es va relacionar amb els cops rebuts durant l'assalt, tot i que ni els tribunals ni la premsa van responsabilitzar els assaltants d'aquella defunció.

Amb la mort d'Onofre Godés l'alcaldia va ser ocupada interinament fins a la celebració d'eleccions el 8 de febrer de 1920. Aquells comicis donaren l'alcaldia a Domingo Cortiella i permeteren l'entrada al consistori de tres regidors propers a l'oposició local i al republicanisme. La filiació de Francisco Viñals, president del Centro Obrero en el moment dels fets, sembla clara; establir la inclinació política dels altres dos regidors, Miguel Roig i Domingo Prades, és més difícil, però tots tres van manifestar, en la sessió del ple municipal de l'onze d'abril, la seva indisposició a assumir les possibles il·legalitats comeses per l'anterior junta municipal; fet que prova, si més no, que se situaven en l'òrbita de l'oposició.

Aquests canvis dins del consistori municipal fan palesa la força de l'oposició local, que tot i veure com eren empresonats els caps visibles del moviment no va desapropiar l'oportunitat electoral per transformar, per la via democràtica, els estaments del poder local. Això també implica que la fugida de José Terrats

i la defunció d'Onofre Godés haurien debilitat el poder dels cacics locals, que no van poder frenar l'entrada de l'oposició al govern municipal.

Mentre tot això passava a Horta, la majoria dels detinguts —una desena havien estat alliberats el novembre de 1919—, esperava la celebració del consell de guerra. Aquest va tenir lloc el 23 de juny de 1920. Al banc dels acusats s'asseien 32 veïns, tot i que el fiscal va retirar els càrrecs contra 16 d'ells, que van passar a la disposició de la justícia ordinària. Per a la resta es demanaven penes des de 18 anys, per a Vicente Loscos com a principal inductor del fet, fins als sis mesos.

La desaparició de la documentació del consell de guerra ens fa impossible saber quin va ser el resultat d'aquella acció judicial, tot i que la presència d'alguns dels inculpats a la població poc més de dos anys després ens fa pensar que les condemnes van ser inferiors a les que demanava el fiscal.

EL RETORN A LA NORMALITAT

D'altra banda els 16 acusats que van passar a disposició de la justícia ordinària, per les agressions sofertes pels guardes del municipi, l'alcalde i el secretari no van ser duts davant del tribunal fins al 20 de maig de 1922. La sentència va absoldre tots els acusats.

Aquest judici tancava el procés obert la tarda del 30 de juliol de 1919 i Horta tornava a la tranquil·litat. Aquesta no és una afirmació gratuïta si tenim en compte que la majoria dels acusats va

continuar fent la seva vida a la població amb certa normalitat.

Així, els primers mesos de 1921, sabem que Aurelio Prada tornava a exercir com a notari a la població, i que el propietari de l'hostal on se celebraven les reunions del Centro Obrero tenia obert el seu negoci.

Un any després, el 1922, trobem el nomenament del que havia estat president del Centro Obrero, jutjat pels fets de juliol i per l'enfrontament armat amb un regidor, com a agutzil municipal. Aquell mateix any també es concedia a un altre inculpat l'arrendament del arbitris de «pesos y medidas» de la població. També Vicente Loscos reapareix el 1922 a través de diverses demandes presentades contra alguns veïns de la població per l'impagament dels seus serveis mèdics.

Creiem que aquest retorn a la normalitat i la considerable millora de les relacions amb les autoritats municipals es va produir després de les eleccions municipals de febrer de 1921, de les quals desconeixem els resultats, però que possiblement van suposar una millor situació dels sectors de l'oposició al consistori, que els hauria permès fer les concessions econòmiques i els nomenaments públics que hem esmentat.

Aquest ascens, que caldria confirmar en futures investigacions, no es va reflectir en les eleccions generals de 1920 i 1923. Ambdós comicis, tot i la presència de candidatures republicanes i regionalistes, van donar la victòria a Kindelán. A Horta els candidats opositors no van obtenir cap vot i la victòria liberal va ser absoluta. Aquesta contradicció entre una possible variació de l'equilibri de forces al poder municipal i el resultat a les eleccions generals presenta una certa dificultat interpretativa i planteja noves qüestions que deixarem apuntades. És possible que les forces caciquils i el «movimiento de alcaldes» continuessin funcionant a la població per diverses raons. Caldria tenir en compte la situació política nacional i del mateix districte, que aconsellaria recolzar el candidat liberal i que s'hauria manifestat a través de l'abstencionisme electoral, deixant al marge la política local, o bé que els poders fàctics de la població conservessin prou força per continuar intervenint en els resultats electorals.

David Tormo Benavent
Llicenciat en Història